

WYBRANE ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z PRZYGOTOWANIEM OPRACOWAŃ NAUKOWYCH

Bogdan Klepacki

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

Kierownik: prof. dr hab. Henryk Runowski

*„Gadulstwo nigdy nie zwiastuje rozumnej myśli”
(Tales z Miletu – za Drozdowiczem)*

Słowa kluczowe: metodologia badań naukowych, ekonomia, publikacje, publikacje naukowe
Key words: methodology of science research, economy, publications, scientific publications

S y n o p s i s. Przedstawiono wybrane zagadnienia związane ze standardami i wymogami dotyczącymi prezentacji wyników badań naukowych w formie publikacji, ze szczególnym uwzględnieniem badań ekonomicznych. Zaprezentowano również niektóre wymagania stawiane rozprawom naukowym.

WSTĘP

Wyniki badań naukowych mogą być wykorzystane jedynie wtedy, gdy są upowszechniane innym osobom, zwłaszcza zainteresowanym naukowcom i praktykom gospodarczym. Przekaz wiedzy może mieć charakter werbalny, jak to ma miejsce np. w czasie wykładów, seminariów, referatów konferencyjnych. Jednak jest on ubogi i ma ograniczone oddziaływanie, zaledwie do słuchaczy. Bardziej skutecznym sposobem przekazu jest użycie nośników drukowanych, a w ostatnich latach także elektronicznych. Mogą być one przechowywane i użytkowane (w tym cytowane) w długim okresie po ich opracowaniu.

Celem artykułu jest przedstawienie pewnych wskazówek, które mogą być przydatne zwłaszcza badaczom i młodym publicystom, dotyczących przygotowania opracowań o charakterze naukowym do publikacji oraz najczęściej popełnianych błędów w tym zakresie.

Istnieje wiele formuł prezentacji wyników badań, jednak z doświadczenia wynika, że najlepiej są rozumiane i oceniane opracowania, w których respektowana jest następująca kolejność zagadnień (układ pracy):

- uzasadnienie słuszności i potrzeby podjęcia tematu, ważności omawianej problematyki, czyli dokonanie pewnego wprowadzenia czytelnika w zagadnienie (wstęp),
- cel główny oraz ewentualnie cele szczegółowe (cel główny powinien nawiązywać do tytułu opracowania, zaś cele szczegółowe do treści rozdziałów lub podrozdziałów),

- hipoteza(y) badawcze – nie ma zgodności co do potrzeby stawiania hipotez w naukach społecznych, zwłaszcza przy badaniu zagadnień nowych; część uczonych uważa je za konieczne, inni natomiast uznają to za ograniczenie zakresu badań i wskazują na dobrze postawiony problem badawczy; wydaje się, że w publikacjach wykonywanych dla uzyskania stopnia naukowego „bezpieczniejsze” jest postawienie kilku (niezbyt wielu) hipotez,
- metodyka badań, która powinna zawierać kilka elementów – w klasycznej postaci są to źródła danych (rozpoczynamy od danych najbardziej ogólnych, przesuając się w kierunku źródeł szczegółowych, w tym badań własnych), np. literatura przedmiotu, dane statystyki masowej, branżowej lub regionalnej, dokumentacja z badanych jednostek (np. gmin, przedsiębiorstw, banków itd.), materiały uzyskane przez autora w ramach badań własnych (badania ankietowe, wywiady itp.); kolejny element to metodyka analizy posiadanych danych (w tym metody statystyczne, ekonometryczne, a także inne szczegółowe, specyficzne dla danej dyscypliny lub problematyki, np. analiza wskaźnikowa, dyskryminacji, SWOT, pola sił, KCS, symulacyjne i wiele innych); w tej części opracowania powinny też znaleźć się informacje dotyczące zasad wyboru próby badawczej, określenia jej liczebności, reprezentatywności, a także okresu badań (z jakich lat pozyskano wyniki empiryczne) oraz czasu badań (w którym roku badania zostały przeprowadzone); metodykę kończy informacja o formach prezentacji wyników analizy (metody opisowe, tabelaryczne, graficzne, czasem fotograficzne i inne),
- wyniki badań innych autorów – szczególnie ważne jest pokazanie znajomości nie tylko utrwalonych poglądów (skrypty, podręczniki), ale wyników badań innych autorów, zwłaszcza zaś różnic w wynikach lub definiowaniu problemu oraz wskazanie luk w dotychczasowym stanie wiedzy (rozpoznaniu), które chcemy wypełnić,
- wyniki badań własnych, to zasadnicza część prawie każdego opracowania naukowego, pokazująca wkład autora w rozpoznanie badanego zagadnienia – ukazanie nowych rozwiązań, choć też czasem potwierdzenie lub obalenie dotychczas uznanych poglądów,
- wnioski, to część opracowania, która wskazuje, co udało się autorowi ustalić, jakie zależności przyczynowo-skutkowe badanego zjawiska określić; głównym problemem, zwłaszcza młodych badaczy jest brak rozpoznania różnic między podsumowaniem (swe-go rodzaju streszczeniem wyników), a wnioskami (bardziej przekrojowym określeniem prawidłowości badanych relacji, które mogą być, z różnym prawdopodobieństwem, przeniesione na inne, podobne zbiorowości),
- literatura wykorzystywana w opracowaniu – na ogół przedstawiamy jedynie te opracowania, które były cytowane w opracowaniu, wyjątek stanowią opracowania o charakterze informacyjnym, które mają pomóc w poszukiwaniu kolejnych, ważnych i zbliżonych tematycznie opracowań,
- aneks, to część opracowania stosowana głównie w pracach i rozprawach „na stopień”, czasami w monografiach; głównym celem aneksu jest dostarczenie szczegółowych informacji o badanym zagadnieniu (np. bilanse, rachunki wyników, ważne fragmenty statutów lub innych aktów prawnych), które „obciążałyby” część merytoryczną rozprawy, ale mogą dla niektórych czytelników być interesujące (osoby mniej zainteresowane czytają więc jedynie treść „główną” opracowania, zaś bardziej – również zawartość aneksu; w aneksie stosujemy jedną, wspólną numerację tabel, wykresów – pod nazwą „załącznik”, stron zaś nie numerujemy).

Przy przygotowaniu prac naukowych bardzo ważne jest określenie rodzaju opracowania i jego przeznaczenia. Istotne jest tu rozróżnienie, czy to jest praca naukowa, dydaktyczna (np. skrypt lub podręcznik), inżynierska lub techniczna, czy też promocyjna, taka jak: licencjacka, inżynierska, doktorska, habilitacyjna, czy też „książka profesorska”. Niezbędne jest tu poszukiwanie odpowiedzi na kilka pytań: co chcemy opublikować, dla kogo, jak wyniki badań należy zaprezentować, a także jak ma wyglądać strona techniczna opracowania.

Nie wchodząc w szczegóły, można powiedzieć, że wobec różnych prac (opracowań, rozpraw) stosowane są nieco inne wymogi. Nie pretendując do nieomyślności pokrótce je zaprezentowano.

W pracach zawodowych, takich jak: i licencjacka czy inżynierska, dopuszczalne jest szerokie korzystanie ze skryptów i podręczników, a więc wiedzy już szeroko uznanej i utrwalonej (student musi zdobyć fundamentalną wiedzę w studiowanym zakresie). W pracy magisterskiej wymogi są zbliżone, choć w coraz szerszym zakresie preferowane jest wykorzystanie publikacji z czasopism oraz materiałów konferencyjnych, ważne jest też sięganie po opracowania w językach obcych, zwłaszcza języku angielskim.

W przypadku rozpraw naukowych występuje coraz większe zróżnicowanie wymagań. I tak w rozprawie doktorskiej najważniejsza jest poprawność metodyczna, a więc właściwe sformułowanie problemu, celu głównego, celów szczegółowych, hipotez, metod badawczych, prezentacja wyników badań i wnioskowanie. Z punktu widzenia prawnego nie ma wymogu, aby rozprawa doktorska zawierała nowe metody, rozwiązania itp., choć nie powinna być zwykłym powieleniem dotychczasowych wyników. Ma stanowić dowód, iż doktorant ma opanowany warsztat badawczy.

Rozprawa habilitacyjna stanowi dowód osiągnięcia dojrzałości naukowej, a w związku z tym nabycia praw do kierowania rozwojem naukowym pracowników młodszych. Poza wymogami stawianymi rozprawom doktorskim powinna ona stanowić „wkład w rozwój nauki” (potocznie można spotkać stwierdzenia, że w rozprawie habilitacyjnej powinien być co najmniej „przesunięty przecinek” w teorii, metodzie, systematyce itp., czyli ogólnie rzecz ujmując rozprawa taka musi wnieść coś do rozwoju nauki). Bardzo ważnym aspektem oceny rozpraw habilitacyjnych, zwłaszcza w ostatnich latach, jest możliwość ich umiejscowienia w określonym nurcie rozwoju teorii ekonomicznej. Zwykle więc, rozprawy habilitacyjne na początku prezentują rozwój myśli ekonomicznej, dotyczącej badanego zagadnienia, następnie wyniki własnych badań empirycznych, kończące się wnioskami łączącymi problematykę teoretyczną i praktyczną (według niektórych recenzentów ta ostatnie nie jest tak ważna, co w ocenie autora jest podejściem niewłaściwym, bowiem nauki ekonomiczne – w odróżnieniu np. od filozoficznych – muszą być mocno związane z ich praktycznym zastosowaniem).

Zwykle ukoronowaniem wielu lat studiów i badań jest tak zwana „książka profesorska”, która powinna stanowić syntezę ważnego problemu badawczego, jednak w tym przypadku z wykorzystaniem badań własnych (niekoniecznie), jak i innych autorów. Książka taka nie jest jedynym wymogiem uzyskania tytułu profesora (dorobek naukowy, osiągnięcia w kształceniu kadr naukowych), jednak w naukach ekonomicznych jest bardzo wysoko ceniona (choć np. w naukach rolniczych nie jest wcale wymagana).

Przygotowując publikacje naukowe, powinniśmy zwracać także uwagę na odbiorcę (praktyka, nauka, student, uczeń, doradca itd.) i zakres tematyczny czasopisma. Wśród czasopism naukowych z zakresu ekonomiki rolnictwa wyróżniamy na przykład:

1. *Roczniki Nauk Rolniczych*, które publikują głównie artykuły metodyczne oraz wyniki badań empirycznych (na ogół nie są przyjmowane opracowania przygotowane na bazie danych wtórnych),

2. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, publikujące artykuły badawcze i teoretyczne z zakresu agrobiznesu na pograniczu z praktyki gospodarczej i nauki,
3. *Wieś i Rolnictwo* to czasopismo łączące zagadnienia społeczno-gospodarcze, publikujące artykuły z zakresu ekonomii (ekonomiki) i socjologii,
4. *Roczniki Naukowe SERiA*, w których tematyka jest ustalana przez Zarząd Stowarzyszenia, nawiązująca do problematyki wiodącej Kongresu, nie zawsze jest to przestrzegane,
5. *Zeszyty Naukowe* poszczególnych uczelni – tu poziom merytoryczny jest bardzo zróżnicowany.

Dla każdego autora niezmiernie ważna jest recenzja jego opracowania¹. Na ogół recenzenci zwracają uwagę na kilka elementów (istnieje tu bardzo duża różnica w podejściu poszczególnych recenzentów, stąd poniższe wskazania trzeba traktować jedynie jako kierunkowe):

- istotność problematyki, jej znaczenie, aktualność itp.,
- właściwe sformułowanie celu badań oraz hipotez badawczych,
- właściwy dobór metodyki zbierania danych i ich analizy,
- poprawność wnioskowania,
- poprawność cytowania, w tym właściwy i kompletny dobór autorów wcześniejszych, już znanych i dostępnych opracowań,
- poprawność redakcyjna opracowań, która w ostatnich latach niestety wykazuje coraz niższy poziom (rodzaj zaufania do komputerów i nonszalancja autorów),
- ogólna estetyka opracowania,
- zgodność opracowania z jego poziomem naukowym (doktorat, habilitacja, referat, monografia, podręcznik, sprawozdanie itd.).

Autorzy, i to nie tylko początkujący, popełniają wiele błędów w publikacjach. Przykłady takich błędów, głównie redakcyjnych, autor zawarł w innym opracowaniu [Klepacki 2005]. W tym miejscu warto wspomnieć o kilku. Jednym z nich jest tzw. „przenaukowienie”, czyli celowe stosowanie sformułowań jak najtrudniejszych, podczas gdy to samo można napisać językiem prostszym, zrozumiałym. Innym jest fetyszyzacja liczby publikacji, podczas gdy istnieje zawsze dylemat: liczba a jakość prac naukowych. Kilkanaście lat temu mówiono nawet o istnieniu „przelicznika publikacji 5x”, a więc co najmniej pięciokrotnego wykorzystania przeprowadzonych badań i analiz. W ostatnich latach zwiększa się też liczba publikacji bez znaczenia, pseudonaukowych, co niestety wynika m.in. z systemu oceny punktowej, przy której bardziej liczy się fakt, gdzie publikujemy opracowanie, aniżeli jego faktyczna wartość.

WNIOSKI

1. Przygotowanie opracowań naukowych wymaga wcześniejszego sprecyzowania ich celu, formy i odbiorcy. Muszą one uwzględniać przeznaczenie, oczekiwania czytelnika lub recenzenta. Nie mogą więc to być prace uniwersalne, czy wręcz o charakterze publicystycznym.
2. Praca naukowa musi zawierać cel, metodę badań, prezentację wyników oraz wnioski. Odstępstwa od tego schematu możliwe są jedynie w rozprawach teoretycznych lub w pracach o charakterze metodycznym.

¹ Więcej szczegółów o ocenie rozpraw doktorskich znajdzie czytelnik w pracy: Mendela 2004.

3. W ostatnich latach nastąpiło gwałtowne zwiększenie liczby opracowań w czasopiśmie naukowych; nie można tego samego powiedzieć o zmianach jakościowych, należy oczekiwać, iż w najbliższych latach wzrosną wymogi jakościowe i krytyczność recenzji; po okresie „erupcji” publikacyjnej w ocenie dorobku, zwłaszcza związanego z awansami, większą uwagę środowiska naukowego zaczną przywiązywać do jakości opracowań aniżeli ich liczby; pracownicy naukowcy, zwłaszcza młodszy, powinni to uwzględnić w swoich planach badawczych i publikacyjnych.

LITERATURA*

- Babbie E. 2007: *Badania społeczne w praktyce*. PWN, Warszawa.
- Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad. 1996: Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium PAN, Warszawa.
- Drozdowicz Z. 2008: *Tradycje krytycyzmu i dogmatyzmu*. Nauka, PAN, Warszawa.
- Heller M. 1992: *Filozofia nauki*. Wprowadzenie. Wyd. Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków.
- Hübner P. 2004: *Historia magisterium*. *Forum Akademickie*, nr 2.
- Klamut J. 2008: *Makdonaldyzacja i niebieskie migdały*. *Forum Akademickie*, nr 12.
- Klepacki B. 1987: *Zasady wyboru próby do badań ekonomiczno-rolniczych*. *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G., Ekonomika Rolnictwa*, t. 84, z. 3.
- Klepacki B. 2005: *Wybrane przykłady błędów i potknięć autorów w redagowaniu prac naukowych*. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. VII, z. 7, 20-24.
- Kolman R. 2004: *Zdobywanie wiedzy. Poradnik podnoszenia kwalifikacji (magisteria, doktoraty, habilitacje)*. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Gdańsk.
- Mendel T. 2004: *Metodyka pisania prac doktorskich*. AE Poznań.
- Mikołajczyk Z. 1999: *Techniki organizatorskie w rozwiązywaniu problemów zarządzania*. PWN, Warszawa.
- Lipiński E. 1981: *Problemy, pytania, wątpliwości*. Z warsztatu Ekonomisty. PWE, Warszawa.
- Pawłowski Z. 1972: *Wstęp do statystycznej metody reprezentacyjnej*. PWN, Warszawa.
- Rutkowski J. 1999: *O warsztacie uczonego i nauczyciela*. [W:] *Społeczne aspekty transformacji systemowej w Polsce*. Wyd. Key Text, Warszawa.
- Sławińska M., Witczak H. 2008: *Podstawy metodologiczne prac doktorskich w naukach ekonomicznych*. PWE, Warszawa.
- Stachak S. 1997: *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*. KiW, Warszawa.
- Steinhaus H. 1980: *Słownik racjonalny*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Wiatrak A.P., Wojtaszek Z. 1999: *Zasady przygotowywania prac naukowych – na stopnie i do publikacji*. Maszynopis, Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW, Warszawa.
- Zasępa R. 1972: *Metoda reprezentacyjna*. PWE, Warszawa.

Bogdan Klepacki

THE CHOSEN PROBLEMS CONNECTED WITH ECONOMIC SCIENTIFIC PUBLICATIONS

Summary

In the paper some of important problems connected with scientific publication have been presented. Author stated the different demands connected with preparation of papers and doctoral dissertations.

Adres do korespondencji:
 prof. dr hab. Bogdan Klepacki
 Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
 Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
 02-787 Warszawa, ul. Nowoursynowska 166
 tel. (0 22) 593 40 10
 e-mail: bogdan_klepacki@sggw.pl

* W wykazie literatury przedstawiono zarówno opracowania cytowane, jak też inne, które mogą być przydatne w przygotowaniu badań i prac naukowych.